ЛЕЗГИ МИЛЛИ МЕРКЕЗ -САМУР-

Самур

№ 7 (123) 2001-йисан 30-май

1992-йисан январдилай акъатзава

Мас 1000 манат

ЦІИЙИВИЛЕР

ПРЕЗИДЕНТ МИНСКДИЗ ФИДА

● Азербайжан Республикадин президент Гьейдар Алиев Аслу Тушир Гьукуматрин КІватІалдин (СНГ-дин) чІехибурун мярекатда иштирак авун патал алай йисан 31-майдиз Минскдиз рекье гьатда. Ина чи республикадин чІехиди Эрменистандин президентдихъ галазни гуьруьшмиш хьун мумкин я.

ВИРИ АЗЕРБАЙЖАНВИЙРИН МЯРЕКАТ

● Азербайжан Республикадин президент Гьейдар Алиева и мукьвара къул чІугур указдай аквазвайвал, Бакуда дуьньядин вири азербайжанвийрин съезд кьиле фида. И мярекатди къецепатан уьлквейра яшамиш жезвай азербайжанвийрин арада алакъаяр яратмишдай мумкинвал гуда.

ЧІЕХИ СУВАР ХЬИЗ КЬИЛЕ ФЕНА

● Гьар йисуз 28-май Азербайжандин агьалийри Республикадин югъ хьиз къейд ийизва. 1918-йисан 28-майдиз РагъэкъечІдай пата сифте яз Азербайжанда демократик республика арадал атанай. Ам яратмишайди М.Расулзаде, Ф.Хойски, И.Топчубашов, Н.Юсифбейли ва маса ксар тир.

Алай йисан 28-майдиз Республикадин югъ виринра чІехи сувар хьиз кьиле фена.

КЪАЛ ГЬЯЛ ХЬАНА КІАНЗАВА

● "Къарабагъдин къалдихъ галаз алакъалу яз Азербайжандин ва Эрменистандин президентар гьикьван фад разивилин къарардиз атайтІа, гьакьван хъсан я. Урусат и месэладал гзаф маракълу я". Ибур РФ-дин президент В.Путинан гафар я. Ада и йикъара мад гъилера Урусатда Къарабагъдин къал ислягьвилин рекьяй гьял хьана кІанзавайди малумарнава.

УРУСАТДИ АЗЕРБАЙЖАНДИЗ БАСРУХ ГУДАЧ

● И мукьвара Ереванда коллектив хатасузвилин икьрардиз талукь уьлквейрин чІехибурун сессия кьиле фена. И мярекатдихъ галаз алакъалу яз Урусатдин Азербайжанда авай посол Николай Рябова журналистриз лагьана: "Урусатди садрахъни Азербайжандиз къарши военный алянсда иштирак ийидач ва адаз басрух гудач."

МАДНИ СА МЕДАЛЬ КЪАЧУНА

● Са шумуд югъ идалай вилик Францияда кьиле фейи дзю-додин акъажунра Азербайжандин тІвар-ван авай лезги спортсмен Расул Селимовани иштиракна. И акъажунра кьвед лагьай чка кьур Расула мадни са гимиш медаль къачуна.

ЦІИЙИ СТАНЦИЯ КАРДИК КУТАДА

● Метродин Гьази Асланован тІварунихъ галай станция 2003-йисуз кардик кутада. Авропадин Советди и кар патал Азербайжандиз 3 миллион евро пул чара авунва. Амма кІвалах бегьемдиз кьилиз акъудун патал мадни 2 миллион евро герек я. Гьелелиг и пул нивай къачудатІа малум туш.

ANS ВИРИНРА

● ЦІинин йисан эхирдалди ANS-дин телевизиядин ва радиодин гунугрикай республикадин вири районрин агьалийри менфят къачуда. ANS-ди вичихъ пул хьайила, пейкдин куьмекдалди и кар кьилиз акъудда. Гьавиляй ANS-диз гьар йисуз 250 агъзур доллар пул герек я.

ЕМУ ОБЪЯЗАНА РОССИЯ

Мамеда я знал еще босоногим мальчишкой, когда он бегал с такими, как он сам, сорванцами по улицам родного села Хрюг. Его отец Исмаил, активный участник Великой Отечественной войны, ставший впоследствии инвалидом первой группы от ран, полученных на войне, был моим учителем. В дальнейшем он стал директором школы, а я работал председателем сельского Совета, потом учителем под его руководством. Дружили и наши семьи, редкими бывали дни, когда мы не сидели вместе и не пили ароматный свежий чай.

В Самурской долине семью Гаджиевых считали учительской семьей. Учителями работали братья Исмаила - Гаджи-Магомед, Агариза и их супруги. Старшая дочь Ийисат тоже пошла по стопам отца - с красным дипломом окончила Даггоспединститут, работала учительницей в родном селе. Но сыновья нарушили традицию: старший Ахмед стал стоматологом, Фатима выбрала себе профессию акушерки, другие две сестры - Хадижат и Мая, ставшие впоследствии искусными домохозяйками, работали на заводе, где их родной брат Мамед вырос до инженера-конструктора первой категории. Вся семья по праву гордилась своим сородичем Агаларом, первым лезгинским фольклористом, человеком удивительной судьбы, о ком можно отозваться словами поэта: "Душой - дитя, судьбой - монах".

Успешно окончив среднюю школу в родном селе Хрюг Ахтынского района, Мамед, с детства воспитанный в духе самостоятельности, приехал в Махачкалу, сдал успешно экзамены для поступления в Харьковский авиационный институт приехавшей из Украины комиссии и вслед за ней уехал в незнакомый большой город.

Правду говоря, в институте не сразу поняли горского парня из "провинции". Но, когда Мамед записался в студенческое конструкторское бюро, он доказал всем, что "горец из провинции" вполне пригоден для технической мысли при создании одноместного самолета, который высоко был оценен ведущими специалистами.

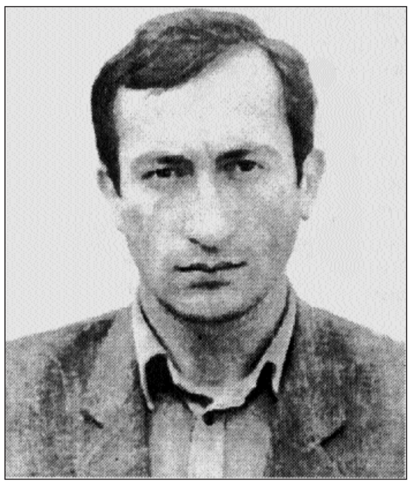

После успешного окончания авиационного института Мамед Гаджиев продолжил военную службу в Харьковском высшем летном училище, где молодой офицер-инженер очень пригодился. Будучи в служебном отпуске в те дни, я встретился с сыном моего любимого учителя Исмаила и, видя его худобу, задал ему, может быть, неделикатный вопрос:

- Собственно, почему ты в таком состоянии?

Он усмехнулся моему вопросу и с характерным для него спокойствием ответил:

- Не думайте, что я на службе в чем-либо нуждаюсь. У нас хорошая зарплата, есть офицерское довольствие и прочие привилегии... Но знаете, когда летчик-истребитель на военном самолете поднимается в небо, эти 15-20 минут душа не находит себе места - ведь я в ответе за судьбу пилота и самолета, наверное, тогда я и теряю в весе...

По просьбе отца и сестер Мамед после службы вернулся в г. Каспийск и здесь в ОКБ прославленного во всем мире завода "Дагдизель" вырос от рядового инженера до ведущего конструктора. Под непосредственным руководством академика Шамиля Алиева, лауреата Государственной премии Абакара Абакарова он стал одним из тех, кто создавал грозное оружие для могучей страны.

Мамед Исмаилович Гаджиев побывал во многих странах, на многих военных кораблях, в том числе на подлодках для испытания торпеды - своего любимого детища. Командировка в конце июля 2000 года в Мурманск стала для него последней. Как стало известно, он был в составе экипажа лучшей субмарины страны - "Курска". Находился он в первом отсеке, который принял на себя первый сильный удар...

Так в свои неполные 42 года завершил свою трагическую судьбу еще один легендарный сын лезгинского народа...

Казим КАЗИМОВ,
Журнал "Возрождение" N 6-2000.
Махачкала.

OXUCU MƏSƏLƏ QALDIRIR

İKİ ANTOLOGİYA VAR. ÜÇÜNCÜSÜ OLACAQMI?

Һөрмәтли редаксија! Азәрбајҹан-Дағыстан әдәби әлагәләри илә бағлы сон илләрдә апарылмыш тәдгигатлар, дәрҹ олунмуш елми мәгаләләр, чапдан чыхмыш китаблар, филолоқија елмләри доктору Мөвлуд Јарәһмәдовун "Дағыстан төһфәләри" топлусу вә дикәр мәнбәләр ики республика халглары арасында әдәби әлагәләрин гәдим тарихә вә дәрин көкләрә малик олдуғуну сүбут едир. Һәмин әлагәләрин инкишаф етдирилмәсиндә антолоқијаларын һазырланыб чапдан бурахылмасы хүсуси әһәмијјәт кәсб едир.

1959-ҹу илдә Азәрнәшр тәрәфиндән 10 мин нүсхә тиражла чапдан бурахылмыш "Дағыстан әдәбијјаты антолоқијасы" һәм Дағыстан халгларынын әдәбијјатыны, һәм дә бурада кедән әдәби просесләри өјрәнмәк бахымындан гијмәтли вәсаитдир. Бурада мәшһур ләзқи шаир вә јазычыларындан Сүлејман Сталскинин, Хүрүг Таһирин, Шаһәмир Мурадовун, Гијас Мәҹидовун, авар сәнәткарларындан Һәмзәт Садасанын, Рәсул Һәмзәтовун, Фазу Әлијеванын вә башгаларынын әсәрләри Азәрбајҹан дилиндә охуҹулара чатдырылмышдыр.

"Достлуг" адлы икинҹи антолоқија 1980-ҹи илдә ләзқи дилиндә Маһачгалада чап олунмушдур. Дағыстанын халг шаири Бајрам Сәлимовун "Азәрбајҹан поезијасы" адлы мүгәддимәсиндән сонра китабда Азәрбајҹан классикләриндән Хаганинин, Низами Кәнҹәвинин, Нәсиминин, Фүзулинин, Видадинин, Вагифин, Мирзә Әләкбәр Сабирин, Һүсејн Ҹавидин, Мүшфигин, Сәмәд Вурғунун, Әлиаға Ваһидин, Сүлејман Рүстәмин, Мәммәд Раһимин, Рәсул Рзанын ше'рләри јүксәк сәнәткарлыгла тәрҹүмә олунараг охуҹулара чатдырылмышдыр. Мүасир шаирләрдән М.Дилбазинин, Б.Ваһабзадәнин, Н.Хәзринин, М.Аразын, Ҹ.Новрузун, К.Кәләнтәрлинин, Н.Кәсәмәнлинин вә башгаларынын ше'рләри ләзқи дилинә тәрҹүмә едилмишдир. Антолоқијада 40-дәк Азәрбајҹан шаиринин ше'рләри верилмишдир. Бу, чох јахшыдыр, Азәрбајҹан поезијасы һаггында гисмән дә олса тәсәввүр јарадыр. Белә ән'әнәләри давам етдирмәк лазымдыр. Јахшы оларды ки, үчүнҹү, дөрдүнҹү антолоқија да чап едиләјди. Азәрбајҹан вә ләзқи шаирләринин биркә антолоқијасыны да бурахмаг олар. Үмумијјәтлә, белә тәдбирләр тәсадүфдән-тәсадүфә дејил, мүнтәзәм һәјата кечирилмәлидир.

Күлхар КҮЛИЈЕВА,
Бакы шәһәри.

ЧИ СЕЙЛИ КСАР

АСКАР-САРЫЖА

Са руьгь карагда зи вилерикай: зарул, ишезвай руьгь. 19 йис идалай вилик тандикай къакъатнаватIани, секинвал авач адахъ. Вучиз лагьайтIа, тан кучукнавач, эхиратдин кIвализ рекье тунвач. Хайи чилин са гъаб накьвадал элкъвенвач а тан. Гьавиляй зарул я, гьавиляй цIугъзава руьгьди. Фад-фад а ван япарихъ галукьда зи. Суалри басрух гуда заз: Вучиз кьегьал ксариз залан кьисметар несиб жеда? Ватандинни халкьдин рекье чпин уьмуьрар стIал-стIал серф ийизвай ксарихъ вучиз экуь бахтар жедач? Ингье, секинсуз руьгьдин иесини гьа кьтин кас я. ЧIехи сеняткар хьиз виринра машгьур хьайи Аскар Сарыжа я адан тIвар...

АСКАРОВРИН СИХИЛ

Къадим Ахцегьа машгьур сихилар гзаф ава. Абурун арада Аскаровар иллаки тафаватлу жезва. ТIвар-ван авай дерзичи Алескер 1938-йисуз рагьметдиз фейила адан 115 яшар хьанвай. Вичин аямдин арифдар ксарикай тир ада, хайи веледрин - кьуд хцив ва пуд рушавни кIелиз ганай.

Алескеран чIехи хва, 1905-йисан инкъилабдин иштиракчи хьайи Гьамзат Бакудай Холмогордиз суьргуьн авунай ва гуьгъуьнин йисара ам Китайдиз фенай. 1917-йисуз Бакудиз хтай Гьамзата нафтIадин буругъра кIвалахнай.

Халид пагьливан тир. Ада путун къванер хурув яна гадардай.

Гуьлмегьамед тIвар-ван авай дерзичи тир ва ада бубадихъ галаз санал устIарвал ийизвай.

Саяда сифте яз Ахцегьин халкьдин театрдин сегьнеда дишегьлидин роль тамамарнай. Уь.Гьажибегован "Аршин мал алан" пьесада Гульчуьгьредин роль тамамарайдалай гуьгъуьниз Саяд генани машгьур хьанай.

Алескеран чIехи хва Нугьбегахъ виридалайни гзаф алакьунар авай. Ада къакьан ва везинлу ванцелди манияр лугьудай, халисан лезги кьуьл ийидай, фотографиядихъни художниквилихъ машгъул жедай. Иер суй авай, кIелунал гзаф рикI алай Нугьбег Ахцегьа мектеб акьалтIарайдалай гуьгъуьниз Ставропольдин гимназиядиз гьахьнай. Анжах инкъилабда мукьувай иштиракь авур ам ва са шумуд дагъустанви инай акъудна Бакудин реальны училищедиз ракъурнай.

Вичихъ гегьенш дуьньякьатIунар авай, гзаф кIелнавай, харусенятдал кIевелай рикI алай Нугьбеган виридалайни чIехи алакьун хзан, хайи веледар гзафни-гзаф кIан хьун тир. Вичин къуллугъдихъ галаз алакъалу яз фадфад чка дегишарзавай, Урусатдин чара-чара шегьерриз куьч жезвай Нугьбега гьиниз фейитIани, чIехи хзанни вичихъ галаз тухудай. Ада вичин вад хцив ва къве рушав кIелиз ганай. Абурукай девирдин кIвенкIвечи инсанар хьанай.

Асеф Дагъустандин къене патан крарин органра чIехи къуллугърал хьана.

Юсуфа гзаф йисара Дагъустандин Кьилин милициядин штабдин начальниквиле, республикадин Кьилин судда, Ахцегьин Халкьдин судда следовательвиле, Хасавюртда исполкомдин секретарвиле кIвалахна.

Бейтуллагь "Ленфильм"дин кинооператор, Асланбек "Мосфильм"дин режиссер, Сарет "Мосфильм"дин монтажистка тир.

Сафият Дагъустандин сад лагьай киноактриса тир.

Чаз вичикай гегьеншдиз ихтилат ийиз кIанзавай кас хзандин кьуд лагьай велед - Хасбулат я.

КЪВЕ РЕКЬИН АРАДА

Хасбулат 1890-йисан 9-октябрдиз Ахцегьа дидедиз хьана. Ам

муькуь аялриз ухшар тушир. Хиялллу, зигьинлу, кIелунал рикI алай аял тир. Гьиле гьамиша ктабар жедай. ТIебиатдални гзаф рикI алай адан. Бубади чIугвазвай пейзажрин суьгъуьрда гьатнавай жеди ам. Нугьбега пейзажрилай гьейри Ахцегьин халкьдин театр патал декорациярни чIугвазвай. ЯтIани вичихъ алакьунар авай и касдикай пешекар хьанач.

Бубади кистинивни чарарив гьикI кIвалахзаватIа чириз алахъзавай Хасбулата гагь-гагь вичини кист кьадай. Ахпа са азим чIавалди ада чепедикай инсанрин суьретар туькIуьрна. Хасбулата чепедикай вичин бубадин буьст расайла хзандиз акьван хвеши хьанай хьи! Иллаки бубадиз хвешивиляй вучдатIани чизвачир. И карди хуьруьнвийрин кьилихрив кьазвачирди, абуру рахшанд ийизвайди чир хьайила и хвешивал пашманвилиз элкъвенай. "Им вуч беябурчивал я", - лугьуз хуьруьнвийри гьатта кимел кушкушарни ийидай.

ГьевчIи чIавалай Хасбулатан художниквилелни музыкадал сад хьиз рикI алай. ЯтIани ада музыкадин рекьяй кIелун, консерваториядиз гьахьун кьетIнавай. Гьа и ниятдалди ада хуьрерай халкьдин маниярни кIватIзавай.

1920-йисан 13-ноябрдиз цIийиз яратмишнавай автономиядин талукь асасар арадал гъун патал Дагъустандай В.И.Ленинан кьилив делегатар рекье гьатнай. Абуру чпихъ галаз дагъларин уьлкведин са бязи суьрсетар, гьакIни дагъустанвийрин гьилин яратмишунин азим эсерарни тухванай. Делегатрин арада къве жегьил художникни авай. Ибур Хасбулат Аскаров ва Мегьиддин Жамал тир. И къве касди поездин къеце пад инкъилабдин руьгь къалурзавай композицийралди безетмишнай.

Гьиле яракь авай дагъвидин, яру тIаратI кьунвай фялединн, балкIанралллай партизанрин суьретар абуру гзаф жанлудиз яратмишнай.

А чIавуз Хасбулатанни Мегьиддинан мурад Германиядин Мюнгьен шегьерда кIелун тир. Гьавиляй абуру 1922-йисуз Дагъустандин талукь нарком Алибег Тахо-Годидиз чар кхьена адавай куьмек тIалабнай. ЯтIани абурун мурад анжах 1926-йисуз кьилиз акъатнай.

КIЕЛУН ПАТАЛ - ИТАЛИЯДИЗ

1923-йисуз Хасбулат Ленинграддин гилан Художественный Академиядиз кьабул хьана. Ина кIелдай вахтунда ада Дагъустандин сад лагьай художественный выставкада иштиракна. Чепедикай раснавай "Буба" ва "Мулла" тIварар ганвай эсерри адан гележегдин рехъ тайинарна - им скульптура тир. Вичин буба Нугьбегаз ва Шейх Мегьамед Ярагъвидиз талукьарнавай эсерри адан устадвилин алакьунар ва рикIин кьастар мад гьилера ашкара авуна.

1926-йисуз ам кIелун давамарун патал Италиядиз рекье гьатна. Зур йисан кьене Европадин харусенятдихъ галаз мукьувай таниш хьайи Хасбулата машгьур болгарви Андрей Николован гьилик кIвалахна ва монументальный жанрада вичин чирвилер артухарна. "Муьриддин кьил", "Гуниб хвейи кас" композицияр ада гьа девирда арадал гьайи эсерар я.

Магьачкъаладиз ам Аскар-Сарыжа хьиз хтана. Ина мастерской ахъаайдалай гуьгъуьниз сенятдин рекьера вегьей камар мадни мягькембур хьана. Адан "Ахулгави руш", "Аял гвай диде", "Дагъви дишегьли" хьтин композицияр милли руьгьдинни къанажагьдин къиметлу чешнеяр я.

АНЖАХ СКУЛЬПТУРА

20-30-йисара А.Сарыжа драматургиядихъ галазни машгъул жезва. Ада Роман Фатуевахъ галаз санал "Муьмин Муьминат" тIвар алай пьеса кхьена кIелдайбурув агакьарзава. И эсердалди А.Сарыжа мадни машгьур жезва. А йисара сеняткарди литературадин маса жанрайрани эсерар яратмишзава. ЯтIани Аскар-Сарыжа гьавурда акьазва хьи, скульптура - ада вич авайвал бахшна кIанзавай халисан сенят я. Гьавиляй А.Сарыжади музыка ва литература и рекье къурбанд гана.

1934-йисуз "Дагестанская правда" газетди кхьенай: "Туьркверин скульптор Али Гьажи квачиз, алай аямда вири мусурманрин дуьньяда Аскар-Сарыжа авайни авачир сад я".

Ватандин ЧIехи дяве къарагъдалди А.Сарыжади "Яру партизан", "Ял ягъизвай чубанар", "Газет кIелзавай колхозчи", "Чубан" "Шахтачи" хьтин зурба эсерар яратмишнай.

1939-йисуз А.Сарыжадиз Москвадиз эвер гана. Ада уьлкведин Хуьруьн Майишатдин Выставкада Кеферпатан Къафкъаздин ва Азербайжандин павильонар гуьнгуьна кутуна. Адан Азербайжандиз талукь павильонда эцигнавай 4 юкI кьван кьакьан тир" "Чубан" ва "Колхозчи" тIвар алай скульптуряяр выставкадин виридалайни хьсан эсерар яз гьисабзавай.

1943-йисуз Аскар-Сарыжадиз "ДА ССР-дин лайихлу деятель" тIвар гана.

Лезгийрин чIехи шаир СтIал Сулейманахъ галаз таниш хьуни адан уьмуьрда гел туна. Ада Сулейманаз азим эсерар бахшна. 1949-йисуз Магьачкъаладин виридалайни чIехи паркуна эцигай Сулейманан буьст Аскар-Сарыжади яратмишнавай инжийрикай сад я.

Аскар-Сарыжа Рыбинск ва Северо-Донск шегьерра эцигнавай В.И.Ленинан гуьмбетрин, Советрин Союздин игитар В.Эмирован, И.Панфилован, М.Гьажиеван портретрин, гьакIни Магьачкъалада эцигнавай шаир Гь.Цадасадин, инкъилабчи Къ.Агьасиеван буьстарин, Махач Дахадаеван чIехи гуьмбетдин автор я. Адан вишералди эсерри Советрин уьлкведин цIудралди шегьерар безетмишна. Къе абуру аслу тушир гьукуматрин шегьеррин иервал артухарзава.

Дяведин йисара А.Сарыжадин алакьунар мадни артух хьана. Ада яратмишай генералиссимус И.В.Сталинан монументальный рельефдиз гьукуматди чIехи къимет гана. И йисара ада арадал гьайи "Шамил" ва "Халкьарин регьбер Сталин" тIвар алай скульптурайри ам мадни машгьур ийиза.

Аскар-Сарыжадин эхиримжи чIехи эсер 1974-йисуз Магьачкъалада ахъа хьайи "Дагъустанда совет гьукумат туькIуьрайбуруз" тIвар алай обелиск я. И композиция ада архитектор Гьажи Гьажиевахъ галаз санал арадиз гьанвайди я.

Советрин изобразительный искусство вилик тухун патал чIехи алакьунар авур Аскар-Сарыжадиз кьведра (1944 ва 1967 й.) "Знак почета" орден гана. Адаз гьакIни "Казахстандин лайихлу деятель" тIвар ганай.

ДУЬНЬЯДА ГЕЛ

1982-йисан ноябрдиз 82 яшда аваз рагьметдиз фейи Хасбулат Аскар-Сарыжади вичелай дуьньяда чIехи гел туна. Адан са анжах монументальный эсеррин сан 70-далай гзаф я. Аскар-Сарыжадин вири эсерриз милли руьгь, классикадин кьетIенвилер, пластика, лирика, гармония ва битаввал хас я. Ам дагъвийрин гьич садрани рекьин тийидай образар туькIуьрнавай сад лагьай скульптор я.

Аскар-Сарыжади вичин хайи лезги халкьдиз авур виридалайни чIехи къуллугъ сифте яз дагъвийрин азадвилин гьерекатдиз регьбервал гайи, Къафкъазда муьридизмдин бине кутур Шейх Мегьамед Ярагъвидиз туькIуьрнавай зурба гуьмбет я. Ада и эсер арадал гъун патал азим йисара кIвалахнай. Анжах и гуьмбетдин кьисмет заланди хьана. Ам Магьачкъаладин чIехи майданрикай сада эцигна кIанзавай. Амма девирдин татугайвилер себеб яз гуьмбет эцигун патал ихтияр ганач. ЧIехи сеняткардин мурад кьилиз акъатнач ва и карди адаз кIевелай эсерна. Къедалди гуьмбет архивда ама.

Шумудни са сейли касдиз зурба гуьмбетар эцигай, абур ва маса къиметлу эсерар вичелай аманат яз тур Аскар-Сарыжа бахтавар сеняткар тир. Ам сенятдин кукIушра авай. Анжах адаз вири инсанриз хьиз адетдин кьиникь кьисмет хьанач. Ам вири мусурманар хьиз чилик кучукнач, адан мейит цIай яна кана. Руьхъ вутIнатIа садазни чидач. Гьавиляй адан руьгь ишезва. Зарул-зарул ишезва...

Седакъет КЕРИМОВА.

НАДИР ХӘБӘРЛӘР

ИҒТИШАШЧЫЛАР ҺАЗЫРЛАНЫР

● АБШ-да јер үзүндә аналогу олмајан дүшәркәләр јарадылмышдыр. Һәмин дүшәркәләри јарадан варлы америкалы гадын Анита Лиддикдир. Дүшәркәләрдә капитализм әлејһинә чыхыш едән иғтишашчылар һазырланыр. Бурада тә'лиматландырылан һәр бир кәнчә һәфтә әрзиндә 300 фунт өдәнилир. Онлара митингләрин кечирилмәси, полисин силаһсызлашдырылмасы, иғтишашларын ахырадәк апарылмасы гајдалары өјрәдилир. Анитанын Филаделфија, Флорида вә Калифорнија штатларында тәшкил етдији дүшәркәләрдә минләрлә адам тә'лим кечмишдир.

ЧИЈ БАЛЫГ Д□РМАНДЫР

● Дүнјада ән чох сигарет чәкән јапонлардыр. Буна бахмајараг, ән аз хәрчәнк хәстәлијинә тутуланлар да онлардыр. Бу күнләрдә алимләр бунун сиррини ашкар етмишләр. Сигарети зәрәрсизләшдирән чиј балыг имиш. Бу, јапонларын һәр күн истифадә етдикләри севимли јемәкдир.

ҺИТЛЕРИН КҮНД□ЛИКЛ□РИ

● "Штерн" журналы Һитлерин күндәликләрини сатын алмаг үчүн 3 милјон 800 мин АБШ доллары сәрф етмишди. Бу күнләрдә мә'лум олуб ки, Һитлерин 60 дәфтәринин һамысы сахтадыр. Күндәлик алверчисини тапмаг үчүн ахтарыш е'лан олунуб.

СИЧОВУЛЛАР СҮР'□ТЛ□ АРТЫР

● Нју-Јоркда јашамаг кетдикчә чәтинләшир. Бурада кәмиричиләрин, хүсусән дә сичовулларын сајы кетдикчә артыр. Јерли һакимијјәт нә гәдәр чәһд көстәрсә дә, кәмиричиләрлә мүбаризә сәмәрә вермир. Һәр ахшам шәһәрин күчәләриндә минләрлә кәмиричи кәзишир. Һесабламалара көрә артыг Нју-Јоркда сичовулларын сајы 25 милјону өтүб. Шәһәрин әһалиси исә 8 милјон нәфәрдир.

ШАКИРДЛ□РЛ□ МҮБАРИЗ□

● Бу күнләрдә Британијанын мүәллимләри һөкумәти тә'тилләр кечирмәклә һәдәләмишләр. Һөкумәт шулуг шакирдләрә гаршы зоракылыг тәтбиг етмәјә башламышдыр. Рәсмиләрин фикринчә үсјанчы руһлу 100 миндән чох шакирд мәктәбдән говулмалыдыр. Педагогларын е'тираф етдикләри кими, шакирдләрлә бачармаг мүмкүн дејил вә мәктәбләрдә хулиганлыг һаллары сүр'әтлә артыр. Һөкумәтин чыхардығы јени гәрара көрә мәктәбдән јајынан шакирдин валидејни ја 2,5 мин фунт чәримә өдәмәли вә јахуд 3 ај мүддәтиндә һәбсхана чәзасы чәкмәлидир.

ЛУБЈАНКАДА МУЗЕЈ

● Гәрби Авропанын турист акентликләри Москваја сәфәр етмәк истәјәнләрә марағлы програм тәклиф етмишдир. Програма "ДТК-нын тарихи музеји"нә бахыш да дахилдир. Рекламда гејд олундуғу кими музејин јерләшдији Дөвләт Тәһлүкәсизлик Комитәсинин зирзәмисиндә Сталинин кәстәриши илә 150 мин нәфәр гәтлә јетирилмишдир. Харичи туристләри музејдәки чәза вермә аләтләри, хүсусән дә күллә бурахан фотокамера даһа чох марагландырыр. Музеј һәләлик Русија вәтәндашларынын үзүнә бағлыдыр.

ДАҺА ГОРХУЛУ ВИРУСЛАР

● Бу күнләрдә мәшһур алим Лјук Монтенјенин вердији мә'лумат тибб ичтимаијјәтини бәрк нараһат етмишдир. Илк дәфә оларaг СПИД вирусуну кәшф етмиш Л.Монтенјенин фикринчә, јахын вахтларда даһа горхулу вируслар пејда олачаг. Бу вирусларa гаршы мүбаризә үсуллары тапылмаса, бәшәријјәт фәлакәт гаршысында гала биләр.

1934-чү илдә јени дөврүн гәһрәманларындан јазмаг арзусу илә Дағыстана кәлмиш көркәмли рус јазычысы Николај Тихонов ону "јол аллаһы" адландырмыш, "Правда" гәзетиндә ејни адлы очерклә чыхыш етмишдир. Јазычынын фикринчә Һачымәт Сәфәрәлијевин Дағыстанын јол-нәглијјат назири ишләдији беш ил (1932-1937) әрзиндә көрдүјү ишләри һәјата кечирмәк игтидарына инсан оғлу дејил, јалныз аллаһ гадир ола биләр.

Н.Тихонов јазмышды:"Үч ил әрзиндә о, 2000 километр јол чәкдирмиш, 4000 километр јолу тә'мир етдирмишдир. Бу јоллар бир-биринин ардынча дүзүлсә, Гурушдан Архангелскә кими узанар."

Өлкә мәтбуатында Һачымәти "Совет Иттифагынын ән јахшы јол усталарындан бири", "Русијанын ән јахшы мүһәндиси", "Хновлу Әли Халафатын сәләфи" адландырмышдылар. Ахтынын Хнов кәндиндә анадан олмуш Әли Халафат илк ләзки мүһәндиси иди. Үч ил әрзиндә јүксәк кејфијјәтлә Ахты һәрби јолуну чәкдијинә көрә Ә.Халафат 1847-чи илдә чар тәрәфиндән бу саһәдә илк гызыл медала лајиг көрүлмүшдү. Совет Иттифагында јол чәкилишинә көрә Гырмызы Бајраг орденинә илк лајиг көрүлән дә ләзки олду: Һачымәт Сәфәрәлијев.

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

"JOL ALLAHI"

Бүтүн өлкәдә шөһрәт тапмыш, назир ишләдији беш ил әрзиндә Дағыстанын ики дәфә РСФСР-ин кечичи Гырмызы Бајрағына лајиг көрүлмәсинә наил олмуш Һачымәт Сәфәрәлијев 1937-чи илин шахталы декабрында репрессијаја мә'руз галараг, һәбс олунанда Совет һөкумәтинин јухары ешалонунда јахшы таныдығы М.И.Калининә мүрачиәт етмиш, лакин "Үмумиттифаг ағсаггалы" силаһдашыны азад етмәк үчүн чәһд көстәрмәмишди...

ХАЛГА ГАРШЫ ДҮШМӘНЧИЛИК

"... Нәинки Дағыстан, һәмчинин бүтүн Советләр өлкәси гаршысында мисилсиз хидмәтләри олан Нажмудин Самурскини буржуа-милләтчи групун рәһбәри е'лан едәрәк, онунла бирликдә вә онун рәһбәрлији алтында ишләмиш сај-сечмә ләзкиләрә диван тутанлар сон вахтлар ләзки халгына гаршы дүшмәнчилик мөвгејиндә дурмушлар. Өзүм үчүн Сиздән әфв диләмирәм, чүнки мәни јахшы танысырсыныз вә јерләрдә Совет һакимијјәтинин мөһкәмләндирилмәси уғрунда апардығым мүбаризәдән хәбәрдарсыныз. Бирчә диләјим вар, күнаһсыз олдуғуму вә мәнә гаршы һагсызлыг едилдијини биләсиниз. Һәмчинин биләсиниз ки, танынмыш ләзкиләрин һәбс олунараг, мәһв едилмәси Дағыстанда һакимијјәти әлә кечирмиш әксингилаби шовинист гүввәләрин ијрәнч сијасәтинин нәтичәсидир..."

1937-чи илин декабр сонунда Һ.Сәфәрәлијевин М.И.Калининә үнванладығы бу мәктуб һагсызлыға гаршы бөјүк е'тираз иди. Амма бу е'тиразы Совет һөкумәтинә гаршы иттиһам адландырдылар. Үмумиттифаг Мәркәзи Ичраијјә Комитәсинин сәдри Михаил Иванович Калинин јахындан таныдығы Һачымәт Сәфәрәлијевин мәктубуну охујандан сонра "көрүнүр онун сијаси әгидәси дәјишиб, јохса Совет һөкумәтини иттиһам етмәзди" деди. Әслиндә сијаси әгидәсини дәјишән о дејил, Дағыстанда һакимијјәтә кәлмиш Сорокин вә Ломоносов кими адамлар иди. Тәәссүф доғуран о иди ки, Калинин достунун һаглы олуб-олмадығыны арашдырмадан, "биз Дағыстанда дахили ишләр комиссары Ломоносова инанырыг" демишди.

"Һөкумәти иттиһам етмәси" һачымәтә баһа баша кәлди. Истинтаг вахты ондан тәләб етдиләр ки, бир нечә адамын вәтән хаини олдуғуну тәсдигләсин вә бу барәдә јазылы мә'лумат версин. Һалбуки һәмин адамлар ингилаб ишинә јахындан көмәк көстәрмиш, халг арасында бөјүк нүфуз газанмыш ән ләјагәтли вә гејрәтли адамлар иди. Һачымәт мүстәнтигин рәзил һәрәкәтинә гаршы гәти е'тиразыны билдирир вә онун суалларына чаваб вермәкдән имтина едир. Дағ кәвдәли инсаны мә'нән табе едә билмәјәндә, физики ишкәнчәләр вермәклә ирадәсини гырмаға чалышырлар. Лакин о, гојнунда доғулуб боја-баша чатдығы дағлар кими әјилмәз вә вүгарлы иди...

ГОТСИНСКИНИН АДАМЫ

Тәзә мүстәнтиг Һачымәти таныса да, өзүнү о јерә гојмады. Әксинә, дустаға чанијанәлик етмәјә, онун е'тимадыны газанмаға чалышды. Амма нә гәдәр дәриндән-габыгдан чыхса да, пәрдәләнә билмәди. Һачымәт тәсадүфән бу "меһрибан рәфтар"ын сиррини ачды.

... 1920-чи илдә Готсински болшевик һакимијјәтини девирмәк үчүн силаһлы дәстәләрини Чәнуби Дағыстана көндәрмишди. Онун дөјүшчүләри болшевикләрлә јанашы, Совет һакимијјәтини мүдафиә едән динч әһалијә дә диван тутур, һамынын көзүнү горхудур, јерләрдә өз һакимијјәтләрини гурмаға чалышырдылар. Белә бир вахтда Һачымәт Сәфәрәлијев Готсинскинин дәстәләрини Чәнуби Дағыстана бурахмамаг һаггында тапшыр алды. Онун рәһбәрлик етдији ләзки көнүллүләри бүтүн јоллары бағлајыб, әксингилабчыларла дөјүшә кирышдиләр. Бир нечә күнлүк дөјүшләрдән сонра Готсинскинин дәстәләри кери чәкилмәјә мәчбур олду. Инадкарлыг көстәрән дәстәләрдән бири әсир душдү. 100 нәфәрлик дәстәјә бир рус забити рәһбәрлик едирди. О вахт Һачымәт дәстәни тәркситаһ едәндән сонра әксингилабчылары саламат бурахмышды. Онларын Готсински тәрәфиндән алдадылдығыны көрүб, мәрһәмәт көстәрмишди. Јолдашлары забити өлдүрмәк истәјәндә Һачымәт гојмамыш, "силаһсыз бир забит Совет һөкумәтинә нә едә биләр?" демишди. Лакин бу забит имкан дүшән кими, јенидән әксингилабчылары өз әтрафында бирләшдирмишди...

Һачымәт һәмин һадисәни шәрһ едиб Готсинскинин адамы барәдә мә'лумат версә дә, ону ешидән олмады. Бундан истифадә едән мүстәнтиг тактикасыны дәјишди. "Сән мәним әлимлә өләчәксән", - дејиб она ишкәнчә вермәјә башлады. Бу ишкәнчәләр нәтичәсиндә о, шикәст олду, көрмә вә ешитмә габилијјәтини итирди.

О вахт Дағыстан Вилајәт Комсомол Комитәсинин катиби вәзифәсиндә ишләјән Һачымәтин гардашы Нурмәт бу мәсәләдән хәбәр тутанда мүстәнтигин чәзаландырылмасы үчүн јухары тәшкилатлара мүрачиәт етмиш, лакин истәјинә наил ола билмәмишди. 1937-чи илдә Дағыстандан кәнарда, Ленинградда шәраб мәһсуллары заводуну тикиб истифадәјә верән Нурмәт өлкәнин ән јахшы мүтәхәссисләриндән сајылырды. Бөјүк Вәтән мүһарибәси гуртарандан 1957-чи илә кими һәмин завода рәһбәрлик едән, бундан сонра рәһбәрлији бөјүк оғлуна тәһвил верән Нурмәт, нәһајәт, гардашына өлүмүндән сонра - 1956-чы илин мајын 30-да бәраәт верилмәсинә наил олур. Бунунла јанашы о, 1937-чи илдә гисасчылыг планларыны һәјата кечирмәкдә Ломоносова јахындан көмәк көстәрмиш кечмиш забитин чәзаландырылмасы үчүн дә әлиндән кәләни едир.

ДАҒЛАРЫ ЈАРАН БАҺАДЫР

1894-чү илдә Чәнуби Дағыстанын Күре даирәсинин индики Хив рајонунун Слах кәндиндә анадан олмуш Һачымәт Сәфәрәлијев 50 илдән бир гәдәр чох өмүр сүрсә дә, халгын гәлбиндә јүз илләрлә јашајачаг. О, һәјатда бөјүк из гојуб. Ахты вә Ағул даирә ичраијјә комитәләринин сәдри, милис рәиси, Самур даирә Ичраијјә Комитәсинин сәдри, республиканын јол-нәглијјат назири вәзифәләриндә ишләјәркән кениш гуручулуг ишләри илә мәшғул олуб. Онун Ахтыда тикиб истифадәјә вердији су електрик стансијасы Дағыстанын илк електрик стансијасы сајылыр. Мәдәнијјәт евинин бинасы инди дә надир биналардан бири кими диггәти чәлб едир. XX әсрин 30-чу илләринин әввәлләриндә Һ.Сәфәрәлијев тәрәфиндән тикилиб истифадәјә верилмиш хәстәхана вә мәктәб биналарындан бу күн дә истифадә олунур. О вахт Дағыстанын бир нечә рајонунда истифадәјә верилмиш јоллар вә көрпүләр дә Һачымәтин ады илә бағлыдыр. Тәсадүфи дејил ки, Н.Тихонов Һ.Сәфәрәлијеви "дағлары јаран баһадыр" адландырмыш вә јазмышды: "Бу, үздурулмуш баһадыр дејил, һәјатда јашајан шәхсдир. Онун бүрүнч сифәтиндә һеч вахт јорғунлуг чизкиләри олмур. О, чох аз јатыр. □н чәтин, һеч кимин көзләмәдији јерләрдә гәфилдән пејда олмағы хошлајыр. О, гартал кими гајалары һамыдан јахшы көрүр.

О, дағлылара нәһәнк гајалары јарараг, јол чәкмәји өјрәтди. Онун рәһбәрлији алтында ишләјән адамлар фәдакар јол усталарына, техникадан јарадычылыгла истифадә едән мүтәхәссисләрә, сәмәрәләшдиричи тәклифләр верән, кәшфләр едән әмәк гәһрәманларына чеврилдиләр... Һәтта Чувашија өзүнүн јарыш бајрағыны она верди."

Тарихин кәрдиши дәјишсә дә, Һачымәт Сәфәрәлијевин фәалијјәтинә һәлә дә лајигинчә гијмәт верилмәјиб. Лакин һәмјерлиләринин гәлбиндә о, јенилмәз гәһрәман кими јашајыр. Һачымәт Хив рајонунда ән чох јајылмыш аддыр. Бу, халгын өз гәһрәманына еһтирамынын бир нүмунәсидир.

Музәффәр МӘЛИКМӘММӘДОВ

НАЦИОНАЛЬНАЯ ОДЕЖДА ЛЕЗГИН

После объявления нашего конкурса на "лучшую куклу в национальной одежде", в редакцию поступило много звонков и писем. Вот одно из них:

"Уважаемый "Самур"! Мы с интересом прочли в газете информацию о конкурсе. Вся наша семья, а также знакомые и друзья готовы принять участие в нем. Но нам не хватает знаний о классической одежде лезгин. Расскажите пожалуйста об этом и об условиях конкурса подробнее.

Секинат Абдурахманова, студентка БГУ.

__ОТ РЕДАКЦИИ:__ Дорогие читатели! Наверняка у вас дома найдутся куклы разных размеров, а также куски материалов. Возьмите их и творите. Все будет зависеть от вашего воображения и фантазии. А мы в каждом номере нашей газеты будем рассказывать вам об экспонатах, поступивших к нам, а также их авторах. Вас ждут призы от газеты "Самур". Самые интересные работы будут отобраны для музея.

А с целью помощи нашим участникам, начинаем печатать материалы об одежде лезгин. Путеводителем для нас будет книга С.С.Агашириновой"Материальная культура лезгин XIX-начало XX вв".

ПЕРЕМ

В XIX - начале XX в. все лезгинки носили туникообразную рубаху - "перем", которую шили из хлопчатобумажных (бязь, ситец, сатин) и шелковых тканей. Рубахи в основном были цветные: у молодых женщин и девушек желтого, синего, красного цвета, у пожилых женщин - темно-синего, коричневого, бордового. Для шитья нарядных рубах употребляли шелк - "дере".

Пожилые женщины и старухи носили обычно длинную (120-130 см) туникообразную рубаху с вертикальным разрезом на груди, небольшим стоячим воротником, застегивавшимся на пуговицу и длинными рукавами на манжетах. У молодых женщин рукава были с узкими манжетами, у пожилых - с более свободными. По бокам рубахи в направлении к подолу оставляли разрезы - "эчлер" в 25-30 см. Для прочности и лучшей сохранности верхнюю часть рубахи делали с внутренней подкладкой.

В конце XIX в. этот вариант женской рубахи был вытеснен другим, получившим особенно широкое распространение среди молодых женщин и девушек. Так же, как и описанный выше тип рубахи, он кроился из прямого полотнища (по ширине ткани) с боковыми клиньями и квадратными ластовицами, но у грудного разреза книзу делали кокетку, т. е. сборку длиной 20-22 см, на которую пришивали планку - "цlил" шириной 3-4 см. Рукава были длинные, на манжетах, а в нарядных рубахах девушек для украшения от локтя пришивали второй широкий рукав, называемый "гьеркьуь хел". Во время работы широкий рукав убирали, в остальное время опускали. Разрез ворота делали вертикальный по центру груди, с застежкой у шеи и со стоячим воротником. Для украшения ворот рубахи, планку на груди, манжеты рукавов изготовляли из материала другого цвета. К примеру, если рубаха была белая, то манжеты, ворот, планку на груди делали из черного или синего материала. Вдобавок рубаху украшали узорным швом в виде завитков и спиралей или позументом. Иногда к манжетам пришивали оборки - "руфутlар".

ВАХЧАГ

Под платье-рубаху женщины надевали узкие длинные штаны из домотканных сукон - вахчаг. В XVIII - начале XIX в. эти штаны шили без подкладки. Книзу штаны делали узкими (21 см), к бедрам - более широкие. Между штанинами вставляли ромбовидной формы ластовицу, у пояса, спереди и сзади вахчага, также вставляли клинья. Носили штаны на вздержке, которая держалась не на талии, а на бедрах.

Нижняя часть штанов - "вахчагдин кикер" всегда была видна из-под рубахи и потому ее делали более нарядной: обшивали позументом, украшали узорным швом.

Зимние штаны часто простегивали шерстью или ватой. В высокогорных животноводческих селениях в зимнее время иногда носили облегающие узкие штаны из овчины. Можно предполагать, что штаны являются древним элементом в традиционной одежде лезгин.

В XIX в. женщины Кубинского и Кюринского ханств носили штаны, которые именовались "вахчаг" или "тайбалах". Их шили из сатина, ситца и легких шелковых тканей. Особенно дорого обходились шелковые тайбалах, так как на них шло от 7 до 9 ханских аршинов. Внешне такие штаны напоминали две широкие в складку штанины-юбки на вздержке с большим ромбом между ними. Большое внимание уделяли украшению низа штанин. Его обшивали галуном, дорогими тканями, шнурками. Нередко такие штаны шили из одной штанины (по типу поясной юбки в складку), но количество ткани на них шло не меньше, чем на штаны из двух штанин. Штаны из одной штанины носили летом и весной, а поздней осенью и зимой - из двух штанин, которые в рабочей обстановке, чтобы они не мешали, подбирали в шерстяные чулки или обматывали обмотками - "дулахар".

Широкие штаны, которые шили из 12 ханских аршин, с виду имели форму широкой юбки в складку. Кстати, такие юбки, употреблявшиеся кубинскими женщинами с архалуком, назывались также вахчаг.

В селениях Куруш Ахтынского и Тахирджал Кусарского районов женщины вовсе не носили юбок и ходили в узких штанах или же в широких штанах - вахчаг.

ВАЛЧАГЪ

Верхней одеждой лезгинских женщин в XIX в. были "валчаг" и "булушка". Валчаг надевался обычно поверх рубашки-перем. Шили валчаг из сатина, бархата "махпур", тканей типа "дере", "хара" темного цвета. Валчаг делали отрезным в талию длиной почти до пят, с длинными рукавами, доходящими до кистей рук. Для пожилых женщин рукава валчагов шили узкими. У молодых женщин и девушек рукава валчагов были узкими только до локтя, а далее чрезвычайно широкими. Встречались валчаги и с двойными рукавами (нижний узкий, а верхний широкий). Верхняя часть валчага плотно облегала фигуру, а нижняя (от пояса) была очень широкая и состояла из 10-12 полотнищ, пришитых к лифу складками и со свободно расходящимися бортами. Валчаг шили на подкладке и подбивали тонким слоем ваты. Его делали с прямым разрезом от шеи до подола, а на груди оставляли своеобразный вырез, из которого были видны нагрудные украшения. Застегивался валчаг у пояса на крючки или на пуговицы. Под полы пришивали бейки из другой ткани, чтобы при ходьбе они не отворачивались и не загибались. Края валчага (грудь, подол, пояс) обшивались позументом - "буфта" или же цветной тканью, украшались вышивкой. У более нарядных валчагов грудной вырез обшивался серебряными монетами; серебряные монеты с ушками пришивали и к нижнему шву рукавов . Пожилые женщины носили валчаги несколько измененного покроя. У таких валчагов не было выреза на груди; они наглухо застегивались от талии до шеи и не имели украшений.

С валчагом женщины обязательно носили серебряный пояс.

Длинные валчаги были распространены главным образом среди дагестанских лезгин. Азербайджанские лезгины наряду с длинными валчагами носили и короткие.

Шили валчаг из 14-15 м ткани, на подкладке подбивали тонким слоем ваты. Подол, рукава у кисти, грудной вырез обшивали позументом или же украшали прикладом из шелка разных расцветок.

С коротким валчагом или же с рубахой туникообразного покроя носили широкую, собранную в талии, длинную до щиколотки юбку - "вахчаг". Шили ее из хлопчатобумажных или шелковых тканей без подкладки, подол украшали позументом. Когда юбку носили с валчагом, обязательно надевали серебряный пояс и нагрудные украшения.

Сам факт, что юбку и широкие женские штаны лезгины называют одинаково - вахчаг, свидетельствует о том, что некогда такие штаны повсеместно носили с коротким валчагом и только позднее, видимо, их стали надевать вместе с юбкой.

БУЛУШКА

С конца XVIII в. лезгинки стали носить бытующее и по сей день платье - "булушка", надевавшееся поверх рубахи-перем. Булушку шили из 8-9 м ткани шириной 150 см, в талию, с длинными широкими рукавами на манжетах. Лиф делали прилегающий, отрезной. Перед лифа был заложен глубокими складками шириной 56 см, на спине имелся разрез до талии, который застегивался на пуговицах или крючках. Иногда разрез бывал сбоку лифа, от подмышки до талии. Для прочности лиф платья делали на подкладке. Неглубокий вырез на груди платья обшивали планочкой. Манжеты рукавов, планочки на вороте и на поясе украшали позументом или материалом другого цвета. Юбка была очень широкая, собранная в складки.

Этот тип одежды в основном был распространен у девушек и молодых женщин. Для женщин пожилого возраста его шили с вырезом спереди лифа от шеи до пояса, юбку делали в сборку и не с такими глубокими складками, как для молодых. Кроме того, пожилые женщины всегда носили это платье темной цветовой гаммы, а молодые любили яркие цвета: красный, зеленый, желтый, голубой, оранжевый с цветочками.

ЧУТКЬУ

Наиболее характерным типом головных уборов дагестанских женщин, в том числе и лезгинок, является "чуткьу".

Лезгинская чуткьу состояла из чепца для головы и мешочка для кос, пришитых друг к другу. Чепец натягивался на голову, полностью закрывая волосы, и плотно обвязывался вокруг головы. Он состоял из налобной планки (шириной 8-20 см и длиной 35-40 см) и макушки полуовальной формы, к которой пришивалась планка. Встречался и другой вид чуткьу, когда налобная планка без макушки прикреплялась к мешочку для кос. К концам налобной планки пришивались две тесемки, с помощью которых чуткьу удерживалась на голове. Для более прочного закрепления дополнительно поверх чуткьу одевали "ченецlил", сшитый из той же материи, что и головной убор из веревочек в виде обруча. Он обхватывал голову таким образом, что веревочки обматывались вокруг лица и затылка.

В XIX в. чуткьу шили длиною почти до пят, в конце XIX в, стали делать немного короче (ниже ягодиц), а в 20-х годах XX в., как и по сей день, уже носили немного ниже талии. Шили ее из любой неплотной ткани яркой расцветки (как однотонной, так и пестрой). Нарядные чуткьу шили из тонких шелковых тканей типа тафты и из парчовых - типа "хара". Большое внимание лезгинки уделяли украшению чуткьу, особенно налобной части, которую обшивали позументом, галунами, бисером, серебряными блестками, всевозможными украшениями типа "сармаяр", "курумар", "безекар". Нижний край чуткьу отделывался кисточками, цветным материалом, узорным швом, галунами. Для укрепления чуткьу на голове и для украшения носили серебряный "кикер", который состоял из двух чеканных лепесткообразных пластинок с подвесками, соединенными пятью рядами цепочек.

В разных районах лезгинская чуткьу именовалась по-разному. В бывшем Самурском округе ее преимущественно называли "чуткьу", "шуткьу", "бирчек", "бурчекия", в Кюринском - "шуткьу", "бирчек", "къур".

Подготовила к печати АЗИЗРИН Севда.

ЛЕЗГИНСКИЕ МОТИВЫ

На следующий день после объявления конкурса в редакцию пришла Зарина Мамедова с интересными эскизами. Эта 17-ти летняя девушка собирается стать модельером. Предлагаем вашему вниманию некоторые из ее работ. Надеемся, что эти эскизы пригодятся многим желающим принять участие в нашем конкурсе.

“ЦУЬКВЕРИН СУВАР”- ПРАЗДНИК ЦВЕТОВ

Есть недалеко от Ахтов неописуемой красоты альпийские луга, расположенные высоко в горах, в окрестностях селения Джаба (по-лезгински-Чепер), точнее у подножья снежных вершин Шалбуз-дага. С давних времен ахтынцы избрали здешние горные лужайки, усеянные трубчатыми стебельками красивых, потрясающе пахнущих цветов самых разнообразных расцветок, местом для своего праздника, обычно отмечаемого в период, когда весна превращается в лето. Нет точной даты празднования - каждый год его проводят в мае-июне, но в разных числах - в зависимости от погодных и иных условий.

Наиболее раннее из известных нам описаний “Цуькверин сувар” принадлежит А.Беккеру, немецкому путешественнику и ученому, о котором рассказал Л.Загурский в статье “Поездки г.Беккера по Южному Дагестану” в XIX веке:

“Когда ближайшие, находящиеся в окрестностях Ахтов, горы покрываются травою, то в это время происходит оживленное движение в среде местного населения; именно тогда делаются приготовления к празднеству, совершаемому обыкновенно близ аула Чепер, на лугу, покрытом густой травой и называемом Чепер сув... Накануне шах празднества... посылает по аулу чауша, который возвещает о предстоящем празднестве. Вечером собирается огромная толпа к шаху, преподносятся ему подарки, затем наступает возле его дома оживленная пляска. На другой день с рассветом, за аулом, на известной площади, собираются девицы, молодые женщины и в сопровождении своих родственников с сумками, полными лакомств, двигаются на Чепер сув, где и собирают цветы. Немного позже выходят мужчины. В середине их идет шах, сопровождаемый двумя своими помощниками и предшествуемый знаменщиком. Шествие совершается при учащенной ружейной пальбе. По прибытии их на Чепер сув навстречу к ним выходят чеперцы, тоже со своим шахом. Когда усядутся, причем, конечно, женщины занимают особенное место, то через некоторое время начинаются танцы. Чауш осведомляется у женщин, какой танец они желают танцевать, и громкогласно приглашает к нему охотников. Танец начинает шах. В это время, когда он поднимается с места, открывается пальба. После танцев следует пиршество, а затем и возвращение в аул. Женщины идут с цветами. Близ Ахтов выходят навстречу мужчины с зурначами. Женщины несут медные подносы с различными явствами и фруктами и угощают шаха. Толпа собирается на площади, откуда началось шествие, там идут оживленные танцы. Затем наступает возвращение в аул, сопровождаемое учащенной ружейной пальбой”.

Интерпретируя рассказ Беккера о празднике цветов, ученый-этнограф, профессор А.Г.Булатова в своей книге “Традиционные праздники и обряды народов горного Дагестана в XIX-начале XX века” отмечала, что “описанные выше ритуалы представляли собою преимущественно праздники девушек, которые были здесь главными действующими лицами и героинями дня: даже то, что первый танец на лугу заказывали они, свидетельствует об их былой заглавной роли в обряде. Эти гуляния генетически были связаны с обрядностью в честь возрождения растительности, а в исследуемое время являлись веселым времяпровождением молодежи. Роль женщин, особенно девушек, в этих празднествах сохранялась весьма четко. В этих ритуалах сохраняются отголоски магии продуцирования. Обратим внимание на такую деталь в описании ахтынского праздника цветов у Беккера, который наблюдал его дважды: во время празднества на площадь для заклания был выведен “бык, покрытый красным сукном”. Красный цвет в обрядах лезгин, как и многих других народов, символизировал огонь, солнце, связанные с плодородием; именно в этом качестве выступает он в обрядах встречи весны, когда красной нитью перевязываются руки людей, конечности скота, в красный цвет красятся яйца. С плодородием же, должно быть, связан и красный цвет покрывала лезгинской невесты. Исходя из всего этого, надо полагать, заклание быка, покрытого красным покрывалом, означало, что он приносится в жертву солнцу, чтобы обеспечить плодородие всему живущему на земле”.

А.Г.Булатова обратила внимание еще на один важный момент праздника цветов: “При встрече девушки дарили юношам пучки черемши, перевитые цветами, причем в исследуемое время они осмеливались делать это только в отношении своих родственников, но не исключено, что в древности девушки так выделяли своих избранников”. Все это говорит об удивительной романтичности отношений между юношами и девушками.

Проходили десятилетия, однако, праздник цветов даже в самые трудные годы ахтынцы не забывали и справляли так, как им было передано предками, но каждый раз в него вносилось что-то новое, и празднество начинало приобретать новые цвета, оттенки и грани, отмеченные временем и эпохой.

Газета “Комсомолец Дагестана” 28 июня 1958 года опубликовала репортаж Эллы Николаевой “Цуькверин сувар”. Приведем его с некоторыми сокращениями:

Предрассветные сумерки, жаворонок поет о наступающем утре. Отряд останавливается на вершине горы, зачарованный видом восходящего солнца и раскинувшимися внизу лугами. Они сплошь покрыты цветами: белыми, розовыми, фиолетовыми, голубыми, желтыми-будто солнце, радуга и небо отдали им свои лучшие краски.

Когда утро набрало силы, на лугу уже были все участники праздника. Юноши, девушки, дети рассыпались по склонам. Они собирают цветы, у многих в руках большие букеты.

Многие хотят послушать новые мелодии и собрались вокруг музыкантов. Звуки, сначала тихо, потом громче, шире льются над лужайкой, отзываются эхом в горах.

Слышал ли Чепер сув эту мелодию? Нет. Уж так повелось, что на Цуькверин сувар молодежь узнает новые песни, а потом разносит их по всему району.

На небольшой лужайке танцует группа юношей. Они, образовав круг, плавно движутся, подчиняясь ритму пляски. Смотрит на них столетний джабинец Гаджибала Алияров - и чудится ему отзвук седой старины. Может быть, тогда родился этот танец?

А началось все давно, так давно, что даже сам Гаджибала Алияров знает о том времени лишь по рассказам и преданиям. В далекие годы черная вражда разделяла аулы, раскинувшиеся вокруг Чепер сув. Ненависть закрывала людям глаза. Ослепленные, они нападали друг на друга.

Задумались горцы: “Из-за чего мы воюем, когда можно быть хорошими соседями?” И решили самые мудрые из аульчан - хватит крови, надо мириться. Однажды, когда весна растопила снега, а нежные цветы радостно улыбнулись солнцу, по аулам промчался глашатай:

- Собирайтесь все на Чепер сув! Соседи ждут вас там!

Никто не остался глухим к этому кличу. Скоро сотни людей прибыли на прекрасные луга аула Джаба.

Тогда-то и сказал в первый раз бывший враг своему бывшему врагу:

- Давай поделим с тобой хлеб пополам!

И пошло веселье. Никогда в этих краях не было такого ликования, такой радости. Вот так родился Цуькверин сувар...

20 июня 1968 года дагестанская республиканская газета “Коммунист” на лезгинском языке вышла со специальной полосой, посвященной этому празднику и озаглавленной “Праздник цветов и дружбы”. В ней приводились некоторые подробности. Вот как газета описала появление королевы праздника: “Вдруг собравшиеся, словно под действием мощного ветра, повернули головы в сторону Шалбуз-Дага. С далекой горы в сопровождении двух всадников-джигитов спустилась королева цветов. Она прибыла на белом коне, голова увенчана короной из цветов, а в руках - огромный букет. Подойдя ближе к встречавшим, она стала разбрасывать альпийские цветы на людей, а потом, спустившись с коня, громко объявила об открытии праздника цветов, и сразу вошла в круг танцующей молодежи”. Праздник закончился проводами гостей - представителей многонациональной культуры.

... Через несколько дней этот древний праздник - “Цуькверин сувар”, существующий со времен Албании, в очередной раз одарит красотой и радостью чеперцев и их гостей.

Джонрид АХМЕДОВ,
доктор исторических наук.

БЕСЦЕННЫЙ ПОДАРОК

Мы, учителя, учащиеся и родители Ширвановской средней школы Кусарского района выражаем сердечную благодарность послу Российской Федерации в Азербайджане г. Рябову Николаю Тимофеевичу, его советнику - г. Трофимову Александру Митрофановичу - за бесценный подарок ученикам нашей школы.

Мы получили для бесплатного пользования учебники для русского сектора (с 1 по 11 класс, 1257 книг на сумму 35289 рублей) по русскому языку, литературе, алгебре, геометрии, физике, химии, английскому яз., для начальной школы - “Родную речь”, “Математику”, тетради по математике, таблицы и др. Все учебники издательства “Просвещение” современны, оформлены в соответствии с последними требованиями, красочно проиллюстрированы рисунками известных художников. Это богатство, которому нет цены. Естественно, что программы по многим предметам в нашей республике отличаются от российских - и это будет учитываться учителями. Мы много лет не получали учебников для русского сектора и поэтому переполнены чувством огромной благодарности к тем, кто организовал и помог осуществить эту акцию бескорыстной помощи.

Прежде всего благодарны редактору газеты “Самур”. Спасибо вам, Седагет ханум. Именно вы помогли нам наладить связь с посольством России. Мы неоднократно обращались к вам по разным текущим школьным вопросам - и всегда получали поддержку. Желаем вам успехов в благородном деле просвещения, которое осуществляет ваша газета.

Полученные учебники мы передали в школьную библиотеку и уже начали выдавать их детям по заявкам учителей. Ведется двойной учет каждой книги в учебной части и в библиотеке. В любой момент мы знаем, у кого находятся учебники на руках. Они пригодятся ученикам и учителям на много лет работы.

Коллектив нашей школы в это трудное время, когда учебники практически невозможно купить, готов и дальше преодолевать трудности, которые возникают на пути обучения и воспитания учащихся. Мы хотим возродить нашу школу, чтобы из ее стен входили грамотные и культурные люди, способные и дальше учиться и приносить пользу своему народу и своей республике.

Директор нашей школы Гюльбала Сейдалиев делает все необходимое для расширения в нашей школе и азербайджанского сектора. Для учащихся азербайджанского сектора в прошлые годы мы тоже получили в дар учебники от одной нефтяной компании. Эта компания осуществила и ремонт спортивного зала школы.

Однако, в нашей школе еще не хватает технических средств обучения, наглядных пособий, в спортзале нет спортивного инвентаря, хотя ребята проявляют большой интерес к спорту. В основном, занимаются футболом и волейболом, занимают призовые места в нашем районе. Но многим хочется заниматься и другими видами спорта - гимнастикой, баскетболом, борьбой.

Нужно также красочно оформить школу.

Хотим обратиться к коллективам школ Баку и Сумгаита. Может, у кого-то есть лишний инвентарь или списанный, который еще может пригодиться в школе? Поделитесь с нами!

Очень хочется, чтобы дети приходили в школу, как в родной дом.

Учителя и родители
средней школы с. Ширвановка
Кусарского района:
Н.Алибекова, М.Мурсалова,
И.Герейханов, Р.Халилов,
Х.Агалиева, М.Махмудова,
Л.Фарзалиева, Г.Нурахмедова,
Г.Гамидов, Ф.Мехтиев,
М.Мустафаева ,В.Мурсалова,
Л.Самедов и др.

Я УЬНУЬГЪРИН МАСАН ДЕРЕ...

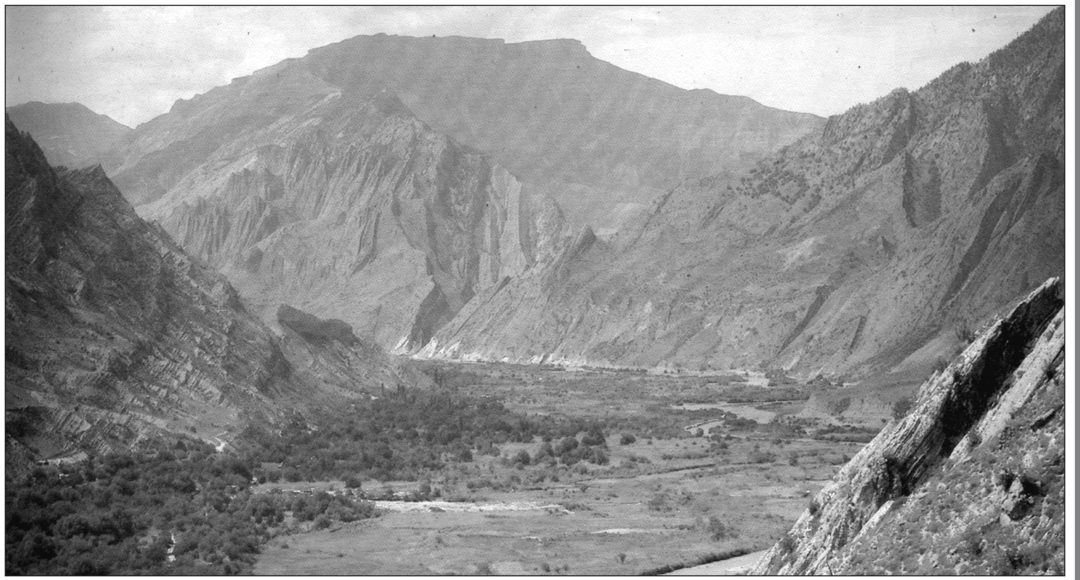

Вичин 89 яшар хьанвай, КцIарин Уьнуьгърин хуьре яшамиш жезвай Гьафизат Багъишан руша редакциядиз ракъурнавай бендер.

Агъа патай акъатай рагъ,
Нисинамаз акIидай туш,
Вад аялдин диде хьайтIан,
За вакай вил атIудай туш.

Вили цава цIар ягъизвай,
Фиргъавандин са къуш я зун.
Зун хайи къал къван аватрай,
Пара бахтсуз са руш я зун.

Кьакьан буйдин къавахдин тар,
Вун чи хуьруьн юкьвал кIандай.
Яргъаравай къени къелем,
КIвалер хьайтIан мукьвал кIандай.

Бакуд рекьел тек са чинар,
Адан къулухъ гъуьл галайд я.
Ахварайни таквазвай яр,
Ви дидардихъ вил галайд я.

Яргунарин Самбурдин вацI
Гьар дердинин дарман ялда.
Рушан хатур хамир, диде,
Ам вад йикъан мугъман ялда.

Гъуьлуьн кьерех лумуд тарар,
Мад лумуяр нез тахьуй, яр.
За ракъай чар кьуна гъиле,
Вун гъарикIдиз шез тахьуй, яр.

Шивдал алаз гар хьиз атай,
Я бахтавар, вун нин яр я?
Ваз зун хьтин свас хьайитIа,
Гада, ви югъ бахтавар я.

Я Уьнуьгърин масан дере,
Яд атана, къубу хьана.
Яр ви сиве кьве мез ава,
Вав сир вугун туба хьана.

Дагъдин кIаник дагъ жедайд туш,
Тек таракай багъ жедайд туш,
Яр фейила хер хьайи рикI,
Хкведалди сагъ жедайд туш.

Са вил ахвар ая вуна,
Чиг аламаз цуькведалди.
За ви диде хуьда, къелем,
Вун аскердай хкведалди.

Кьакьан синел за сил цада -
Къушариз хьуй, къушариз хьуй.
За жибинда ичер твада -
Рушариз хьуй, рушариз хьуй.

Вун къизилгуьлд багъда (а)ватIа,
Зун къав алай сурава яр.
На яргъарай зун жузамир,
Чан хтана хуьревай яр.

Зун къариб я дердер авай,
Элкъвез-хквез ширмир вуна.
КъариблухдаЗи тIвар кьуна,
Юлдашариз чирмир вуна.

Заз ахварай яр акуна,
Яру дере юргъадавай.
Акурлани рахаз хьанач,
Буьркьуь хьай вил ахваравай.

ЭрчIи гъиле лемпе кьуна,
За гурарай авудай яр.
"Сагърай" лугъуз вучдай вуна,
Къеневай рикI акъудай яр.

МАНИЙРИН МЕЛ

Играми "Самур"! Эхиримжи йисара "Сувар" лезги ансамблди чи къадим манийрал чан хкизва, абур гуьнгуьна кухтуна халкьдив агакьарзава. И ансамблди чаз чи халкьдин манияр мадни кIевелай кIанарзава. Им ансамблдин коллективди чи халкьдиз ийизвай виридалайни чIехи къуллугъ я, лагьайтIа, чун ягъалмиш жеч.

"Сувар"и лап рикIиз хуш са адетдик кьил кутунва. Адан гьар концерт лезги манийринни макьамрин мелдал элкъвезва: залда ацукьнавайбурувни манияр лугьуз гузва, абурун рикIяй цаз акъудзава, абурун руьгь хкажзава "Сувар"и. Гьавиляй за и коллективдиз икрамзава ва адан са концертни ахъайзавач. Сур чIаварилай чи дидейрини бубайри чалди агакьарнавай гьавайри чун чи хуьрерив, чи элдив мадни мукьувай агудзава.

Анжах авайвал лагьайтIа, гзафбуру чи манийрин гафар рикIелай ракъурнава. Са береда гадайрини рушари санал лугьудай "Шарвилидин тариф", "Шарвилидин сусан тариф", "Периза-да", "Бедирханар", "Мулейли" хьтин манияр хуралай чидайбур гила цIарузкьериз гьалтзава. Куьне "Самур"дин чинриз ихьтин манийрин гафарни акъуднайтIа хупI хъсан тир. Чунни а гафар хуралай чирна "Сувар"ин мярекатрихъ мукьувай экечIдай. Заз чиз, и кар гзаф лезгийрин рикIяй жедай.

Абдуллагь ЗИКРУЛЛАГЬАН,
Дяведин ва зегьметдин ветеран,
Баку шегьер.

<u>РЕДАКЦИЯДАЙ:</u> *<u>Им саки вири кIелзавайбурун рикIяй хабар гузвай тIалабун я. Виликан йисара чна кIелзавайбурун тIалабуналди чи са шумуд халкьдин мани чапнай. И тилитдилай кьил кутуна чна чи къадим манийрин гафар ара датIана чапда. ГьакIни чна рикIелай алатнавай са бязи манийрин нотарни чап авун кьетIнава.</u>*

<u>ХАЛКЬДИН МАНИ</u>

МАГЬИ ДИЛБЕР ЧАН

Зун къизилгуьл тар я вахар,
магьи дилбер чан.
Цуьк ахъайна бегьер тагай,
магьи дилбер чан.
Зи рикIикай низ хнабар я,
магьи дилбер чан.
Чайдиз вегьей лимон хьиз хьай
магьи дилбер чан.

Зун деридин кафандава,
магьи дилбер чан,
Зун сурариз твах кIани яр,
магьи дилбер чан.

Зи дуьньядихъ вил галама,
магьи дилбер чан,
Сурахъ пенжер тур кIани яр,
магьи дилбер чан.

И дуьньяда кьве кар гуж я,
магьи дилбер чан,
Жуваз кIанид кьисмет тахьун,
магьи дилбер чан.
Жегьилзамаз вяде хьайла,
магьи дилбер чан,
Азраилдив чан гьикI вугун,
магьи дилбер чан.

ЧАРАР

РУЬГЬ КУТАЗВА

Играми редакция! "Самур" газетдин эхиримжи тилитра чапнавай материалар чи рикIяй я. И макъалайра чи халкьдин тарихдикай, медениятдикай, чIалакай, кьегьал ксарикай гзаф маракълу делилар ава. Гьакъикъатдани редакциядин коллективди газетдин гьар тилит рикIин сидкьидай гьазурзава, гзаф зегьмет чIугвазва. Гьавиляй кIелзавайбуруни газетдиз мукьувай куьмек гана кIанзава.

Авайвал лагьайтIа, "Самур"ди чахъ руьгь кутазва. Им тек зи фикир туш. ГьакIни Луькбатан поселокда яшамиш жезвай Фехреддин Герейханован фикир я. Фехреддина "Самур" сифте йикъалай кхьенва. Ам газетдин таъсиб чIугвазвай ксарикай я. Фехреддина гьакIни хуьрерай чи фольклордин чешнеяр кIватIзава. Ада КцIар райондин Вини ТIигьиржалрин хуьре яшамиш жезвай Ракъия Новрузовадивай кIватIнавай бендер фикир желбдайбур я. Мисал яз ихьтин кьве бенд къалуриз кIанзава:

Дуьнья зазди ийиз сал,
Гьикьван твада вуна къал?
Алугда вун алпанд цIал,
Аллагьдикай кичIе хьухь.

Рагъ туна циф жемир вун,
Югъ туна йиф жемир вун.
Писвилихъ гелкъвемир вун,
Аллагьдикай кичIе хьухь.

Гьа ихьтин бендер чи маса бадейризни чизва. Гьавиляй ара-ара газетда гьа бадейрин шикилар ва абурун мецелай кхьенвай бендер гун ажеб хъсан кар жедай.

Абусалат ЖАМАЛОВ,
Баку, Луькбатан поселок.

ТАРАР ТЕРГ ТИЙИН

Эхиримжи йисара газ авачирвиляй инсанри тараризни тамариз инад ийизва. Чи тамара мегъуьн, наратдин, вершин тарар кьвердивай тIимил жезва. Аквар гьаларай садбуру и тарари инсандиз хийирдин таъсир ийизвайди рикIелай ракъурнава. Индиядин йогри гьисабзава: тарари алемдай къвезвай къуват кужумзава, ахпа ам инсандал агакьарзава. Америкадин индейвийри этнограф Карлос Кастаньедадиз тама "гужлу тарар" жагъуриз ва абурувай къуват къачуз чирна.

Тарарихъ авай сагъардай мумкинвилер чирдай биологар ихьтин нетижайрал атанва: Са бязи тарари инсандиз къуват гузва, муькуьбуру инсандин вичин къуват "фитIинзава", пуд лагьайбуру гьич са жуьредин таъсирни ийизвач. Инсандиз къуват гузвайбурук мегъуьн, наратдин, чIухлумпIрин, вершин, ичин, цIвелин тарар акатзава. Къавахин ва цуцун тарари лагьайтIа, чпи инсандивай къуват къачузва.

Мегъуьн тарци хейлин азарар сагъариз ва мефтIедин кIвалах хъсанариз куьмек гузва. Ичин тарци, идалай гъейри, инсанрилай юргъунвални алудзава.

Гьуьрметлу редакция! И мукьвара заз са аламатдин кар акуна. Са касди гиламаз хъуьтIуьн тадаракар авун патал тамай кьве машин кIарасар гъанвай. Гзаф пай мегъуьн ва наратдин тарар тир. Заз а инсафсуз касдин тIвар кьаз кIанзавач. Амма жув мугьман хьайи Къубада и кар вилералди акурла зи рикI тар хьана. Квез и чар кхьена ракъурна хьи, инсанар тарарин хийирдин гъавурда акьурай. Гьич тахьайтIа къула кутуна кун патал инсандиз къуват гузвай мегъуьн, наратдин, ичин тарар ваъ, маса тарар атIурай. Жезмай кьван гьич са тарни терг тавурай. Къуй чи хуьрерин агьалийри тарар терг тийидай кардик кьил кутурай. ТахьайтIа, гележегдин несилар тIебиатдин няметрикай магьрум жеда.

Тажиддин РАГЬИМОВ,
Сумгаит шегьер.

Чирвал кьилин чIехивал я.

“САМУР”ДИН МЕКТЕБ

ЧIИЛИХЪ АБДУЛГЬАМИД
(1873-1916)

ЧIилихъ Абдулгьамид 1873-йисуз Куьре округдин (гилан СтIал Сулейманан тIваруниxъ галай район) ЧIилихъ хуьре кесиб лежбер Демиран хизанда дидедиз хьана. Залан зегьметди ва четин уьмуьрди гьелекнавай Демир вахтсуз рагьметдиз фена ва адан паб Хатус са шумудра гъуьлуьз хъфиниз мажбур хьана. Етим хьайи Абдулгьамид, идаз-адаз кIвалах ийиз, патал хуьрера, гъурбатра къекъвена. Амма кьисметди адаз Кьеан Агъамирзе эфендидивай, гьакI Штулрин медресада ва гуьгъуьнайни Алкьвадар Гьасан эфендидивай тарсар къачудай мумкинвал гана.

Абдулгьамида вичин шиирра яшайишда, уьмуьрда гьалтзавай зидвилер, гьахъсузвилер дуьздал акъудзава, ада алчахриз лянет ийизва, кесибрин пад кьазва, абур аллагьдини, фекьийрини, чиновникри кузвайди къалурзава. И жигьетдай адан “Куьмек це”, “Фекьияр”, “Залум дуьнья”, “Авайди са гъам я, дуст”, “Дустуниз” хьтин шиирар тафаватлу жезва.

ЧIилихъ Абдулгьамидан чIалар кIватI хъувунин карда чи алимрикай Мегьамед Садыкъиди ва Гьажи Гашарова гзаф зегьмет чIугуна. Абурун ва маса ксарин алахъунар себеб яз алай вахтунда Абдулгьамидан гзаф шиирар кIватI хъувунва.

ЧIилихъ Абдулгьамидан шииррин чIал хъуьтуьл ва везинлу, мани хьиз рикIел аламукьдайди я. Адан лирикадин шиирар иллаки иербур я. Гьатта алимри ягъалмиш хьана адан са бязи шиирар маса шаиррин тIварцIелай чапнава. Адан машгьур “Фимир вун” шиирдин пуд бенд лагьайтIа, Етим Эминан шиир хьиз чапнава. Агъадихъ чна шаирдин гьа шиир авайвал кIелдайбурув агакьарзава.

ФИМИР ВУН

Агь, ширин мез, гуьрчег къамат, килиг заз,
Яб телягъиз, уьркуьтмиш жез, фимир вун.
РикIин гьисдихъ кьисметдин хат гилиг заз,
Элкъуьгъ чахъди, кьил хураваз фимир вун.

Гъафиларна, рикIел кайи хер тамир,
Кабабна чан, заз айгьамдин хъвер тамир,
Ашкъидин цIай, зав гвай къенд-шекер тамир,
Сабур кьатIна, яд-чарадаз фимир вун.

Вун яр ятIа, са дил жаваб ая заз,
РикIин хиял лагь на жуван, гумир наз.
Ирид йис я зун ви дердина кьураз,
Икьван ви гъам зи чандамаз фимир вун.

Куьз вуна зал алпандин цIай алтIумна?
Несиб тахьай за зи кьисмет алцумна.
Ви кIани яр, кукупI цихъ хьиз магьрумна,
Чан гъед-чирагъ, нур гъапамаз фимир вун.

Им кар хьанач вуна авурд бейхабар,
Яб телягъиз мийир вуна зи рикI тIар.
Вун паталди чIулав авур табагъ чар
КIел тавуна, рахаз-рахаз фимир вун.

Хкетрик квай гьуьлуьн руш хьиз къалуриз,
Абдулгьамид виртIед мум хьиз цIуруриз,
Чи бахтунин къелем ядсуз кьуруриз,
Гъейри касдиз бустан кутаз фимир вун.

5-ТАРС
230 ГАФ

АБУР ЛАБИАЛ СЕСЕРИН ГЬАРФАРАЛДИ КХЬИЗВА

(КIвенкI 2001-йисан 10-май тилитда)

КIвенкI - острие, начало
кIвенкIве - во главе
кIвадарун - рассыпать
кIвалахун - работать
кIватIун - собрать
кIватI хьун - собраться
кIвахьун - посыпать
свас - невеста
свах - коренной зуб
твай - выбритый
твар - зернышко
тIвал - палка
тIвар - имя
тIварба-тIвар - поименно
тIвар-ван - известность
тIветI - муха
тIветIвел - веснушка
хва - сын
хвавал - сыновность
хвал - ручеек
хваларбан - поливальщик
хванахва - кунак
хвар - лошадь
хва-стха - родня
хват - слива
хвах - квашня, корыто
хваш-беш - взаимное приветствие
хвашкелди - с приездом
хвех - ядро
хвеш - радость
хвеши - радостный
хвешидаказ - радостно
хвешиз - радуясь
хвешиз-хвешиз-радостно
хвешила - от радости
хвеш-хвеш - семена мака
хъвалахъ - шепка
хъварц - домовой
хъвер - улыбка
хъвехъ - щека
цвар - моча
цвал - шов
цIвегь - сыворотка, в которой хранится брынза
цIвел - висок
цIвелин - ивовый
цIверекIв - снежинка
цIвех хьун - исчезнуть
чIвяркь - звукоподражание затрещине
чIвякьрякь - звукоподражание щелканию
чIвякь - вдребезги, до кондиции

(Гуьгъ ама)

ЗОДИАКДИН ТIВАРАР

Эсед - Лев
СиратIан - Рак
Жазва - Близнецы
Савур - Телец
Гьамал - Овен
ХутI - Рыба
Далав - Водолей
Жаду - Козерог
Къавус - Стрелец
Экъреб - Скорпион
Мизан - Весы
Самбал - Дева

ЧИ ТIВАРАР

Играми “Самур”! Заз са руш хтул хьанва. Адал тIвар эцигун зи хиве гьатнава. Заз лагьайтIа, хтулдал халисан лезги тIвар эцигиз кIанзава. Иер ва маналу тIвар. Гьавиляй за квевай куьмек тIалабзава.

Айбике Имамалидин руш,
Баку, ЦIийи Гуьнешли поселок.

Редакциядай: Играми Айбике! Чахъ тIварар гзафни-гзаф ава. Агъадихъ чна абурукай са шумуд куь рикIел хкизва.

Дишегьлийрин тIварар: Цуьквер, Тават, Иера, Сацуьк, Пейкер, Бике, Яранцуьк, Ярцуьк, Хъсана, Тайгъун, Масан, Минарат, Масанцуьк, Асият, Аният, Ракъият, Эквер, Милей, Магьи, Магьият, Шагьвар, Сувар, Цавар, Тавар, Некъи, Майтаб, Зарият, Зари, Элфият, Ичер, Менсият, Масан, Дидеруш, Гатфар, Алпанат, Яргунат, Айнабат, Самура, Садя, Яр, Аяр.

Гадайрин тIварар: Алпан, Тагьан, Кьегьал, Мурад, Шарвили, Ярмет, ШадрикI, Самур, Рича, Гьарун, Жалгъан, Чирагъ, ВикIегь, Садир, Къадир, Авиз, Арбис, Масан, Хъсан, Рагъдан, Алуп, Шадвал, Шадя.

ЧИ ТАРИХ

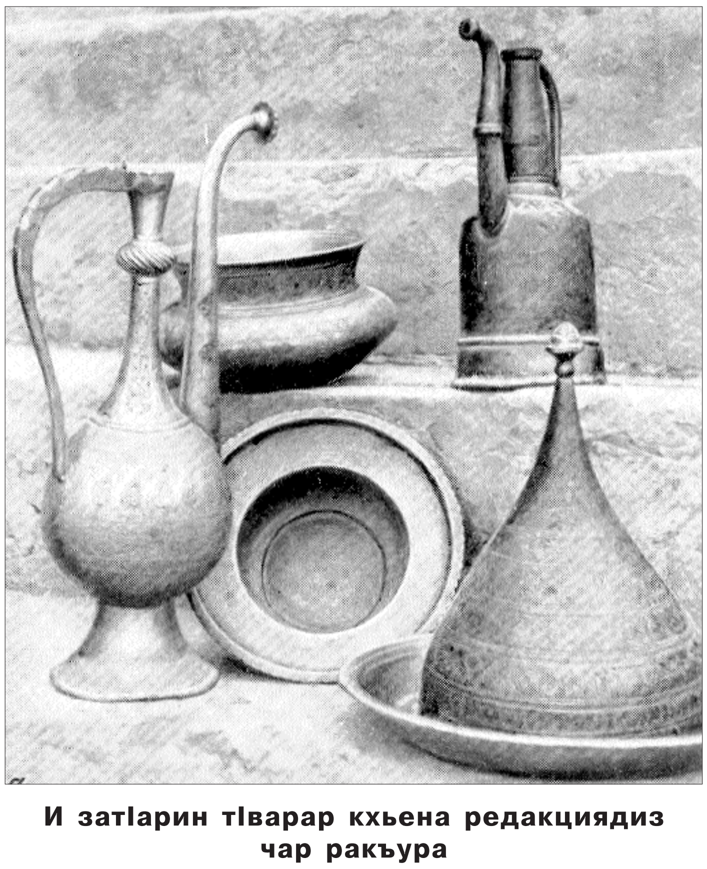

И затIарин тIварар кхьена редакциядиз чар ракъура

ЧИДАЧТIА - ЧИРА!

Лезги элифрикай дуьз менфят къачун паталди агъадихъ галай гьарфар гьикI кхьидатIа ва кIелдатIа чира

Гъ - гъуцар, гъал, гъаб, гъуьр, гъвергъвер, гъед
Гь - гьуьл, гьекь, гьер, гьуьм, гьерт, гьуьрмет
Къ - къав, къай, къад, къеме, къвал, къен
Кь - кьвал, кьал, кьвед, кьенер, кьел, кьил, кьев
КI - кIарас, кIел, кIвалах, кIубан, кIам, кIунчI
ПI - пIини, пIипI, пIир, пIузар, пIил, пIивитI
ТI - тIанур, тIапар, тIач, тIвал, тIуб, тIенкь
Уь - уьлчи, уьзден, уьлен, уьлуьган, уьнуьг, уьцIуь
Хъ - хъалхъам, хъалхъас, хъама, хъач, хъвехъ, хъварц
Хь - хьар, хьел, хьирхьам, хьахь, хьурхьур
ЦI - цIай, цIайлапан, цIам, цIилих, цIил,цIекIв
ЧI - чIагъан, чIатI,чIемерук, чIичI, чIигъичIигъ, чIиж

Илимди вилик тухуда. **Лезги халкьдин**

БРУЦЕЛЛЕЗ - СЕРЬЕЗНАЯ БОЛЕЗНЬ

В последние годы в нашей республике зачастились случаи заболевания бруцеллезом. Только в нашей клинике ежемесячно выявляются 10-15 случаев заболевания бруцеллезом на различных стадиях. Поэтому борьба с этой болезнью является актуальной задачей сегодняшнего дня.

Бруцеллез-инфекционное заболевание, вызванное бруцеллами овец, коз и крупного рогатого скота. Болезнь передается с молоком и молочными продуктами, а также при употреблении мало проваренного или прожаренного мяса животных, больных бруцеллезом. Инфекция также может проникнуть в организм человека через царапины и ссадины на коже при уходе за больными животными. Возбудители болезни распространяются по лимфатическим, а затем кровеносным сосудам по всему организму.

Болезнь поражает любые органы и ткани организма. Часто поражаются опорно-двигательный аппарат, сухожилия, связки, нервная система, половые органы. Характерны для больных бруцеллезом увеличение печени, селезенки, лимфатических узлов. Скрытый период может длиться от 6 до 30 дней. Болезнь протекает остро или хронически. Температура тела в течении 3-7 дней повышается от 38-и до 40-а градусов, может быть изменчивой или постоянной. Больной жалуется на слабость, потливость, озноб, боли в пояснице, шее, суставах, мышцах, увеличиваются лимфатические узлы. Через 20-30 дней самочувствие ухудшается, больной становится раздражительным, боль преимущественно локализуется в крупных суставах.

SOS!

Больные бруцеллезом люди не представляют опасности для окружающих. Если вовремя не лечиться, болезнь может привести к инвалидности. Лечение должно проводиться под строгим контролем врача.

Фикрет СЕЛИМОВ,
врач-терапевт частной клиники “ОКИ”
г. Кусары.

“САМУР”ДИН ГАФАЛАГ

алгъай - наклонный
алуга - ватрушка с яичницей
амадаг - приятель
арута (некIедиз арута атана) - молоко свернулось
бати - тупой
бахъу - старый буйвол, буйволица
бувун - большая волосатая муха
варданаг - обрубок бревна
галгам - гроздь (плодов, но не винограда), связка ключей
гунзар югъ - канун праздника
гунг - клык (у кабана)
гурмагъ - дымоход
гуьл хьун - влюбляться
гуьрцел - косяк
гъварч (кьифре къуьл гъварчна) - грызть
гъуьргъвецI - человек с дряблой кожей.

ГЕЛ ТУНА

Садбуру дуьньядал виш йис уьмуьр авуртIани, чпелай гел тадач. “Виш йис яшамиш хьана рагьметдиз фена”, - лугьуда адан гьакъиндай. Амма ахьтин инсанарни ава хьи, жегьилзамаз рагьметдиз фейитIани, дуьньяда гел тада. Ихьтин баркаллу инсанрикай садни и мукьвара, 50 йиса аваз рагьметдиз фейи Мемлекет Кьасумова я.

Мемлекет Хачмаз райондин Ялама поселокдин юкьван мектебдин лезги чIалан муаллим тир. Гьикьван кIанардай ада хайи чIал аялриз. Гьикьван чина нур авай, умун къилихрин инсан тир ам. Вичихъ чIехи алакьунар авай Мемлекет муаллимди мектебда хьиз вири райондани чIехи гьуьрмет къазанмишнай. Ада и дуьньяда хьсан тIвар, хьсан гел туна. Вичиз аллагьди рагьмет авурай!

“САМУР”

КЬЕГЬАЛ КСАР РЕКЬИДАЧ

“Кьиникь гьахъ я”, - лугьуда бубайри. Амма жегьил кас рекьидамаз ам дерт-хажалатдал элкъведа, ярар-дустарин, мукьва-кьилийрин, сарекьинбурун рикIера хер ийида ихьтин чаравили...

Эхь, яхцIурни пуд йиса аваз чавай къакъатна Рашидрин Яшар Алиазизан хва. Адаз гьикьван хьсан мурадар, экуь ниятар авай... Яшар викIегь хва тир: адахъ спортдин рекьяй агалкьунар авай, адахъ лезги рикI авай! “Самур” акъатай сифте йикъалай ам и газетдал кьару тир, вичини кIелдай, дустаризни меслят ийидай.

“Муьшкуьр”дин активистрикай сад тир Яшара вичин гьиляй къведай куьмекар гудай и тавханадиз.

Яшар гьуцарин патав хьфена, амма адан руьгь чахъ галаз, адан гафар-чIалар чи рикIера ама. Яшаран мурадар кьилиз акъудун адан пуд хцин хиве гьатнава.

Аллагьди чи дустуниз рагьмет авурай, адан кIанибуруз, мукьва-кьилийриз сабур гурай. Амин!

“Муьшкуьр” тавхана.

ХӘБӘРЛӘР

“ШАҺДАҒ” МИЛЛИ ПАРКЫ ЈАРАДЫЛЫР

Дөвләт Еколокија вә Тәбиәтдән Истифадәјә Нәзарәт Комитәсиндә Губа-Хачмаз, Шамахы-Исмајыллы “Шаһдағ” Милли Паркынын јарадылмасы лајиһәси һазырланыр. Лајиһәнин һазырланмасы үчүн 8 ишчи групу јарадылыб. Милли Паркын јарадылмасы лајиһәси әсасән сәзүкәдән бөлкәнин сосиал инкишафыны сүр’әтләндирмәјә хидмәт едир. Белә ки, парк јарадыларкән, јоллар абадлашдырылачаг, електрик, газ системи јарадылачаг. Һәмчинин бөлкәдә туризм дә инкишаф етдириләчәк ки, бу да јерли әһалинин ишлә тә’минатынын јахшылашдырылмасына көмәк едәчәк. Паркын јарадылмасы үчүн илкин мәрһәлдә 10 мин доллар вәсаит тәләб олунур. Бу вәсаит Дөвләт Банкы вә Глобал Еколожи Фондундан, һәмчинин јерли өзәл бөлмәләрдән грант шәклиндә алынача. Гејд едәк ки, лајиһәнин һазырланмасы август ајында баша чатачаг. Лајиһә илә бағлы Британија “Defite” фонду вә Дүнја Банкы 70 милјон доллар вәсаит ајырыб.

АВРОПА ШУРАСЫ Е’ТИМАД КӨСТ□РДИ

Милли Мәчлисин депутаты Наирә Шаһтахтинскаја АШПА Мониторинг Комитәсинин үзвү тәсдиг едилиб. Бу гәрар бу күнләрдә баша чатан АШПА Бүросунун јығынчағында гәбул олунуб.

Беләликлә, Н.Шаһтахтинскаја Чәнуби Гафгаз өлкәләриндән Мониторинг Комитәсинә дахил олан илк депутатдыр.

Хатырладаг ки, АШПА Мониторинг Комитәси тәшкилатын гәрар вә төвсијәләринин јеринә јетирилмәсинә нәзарәти һәјата кечирир.

ГЕЈРИ-ҺӨКУМ□Т Т□ШКИЛАТЛАРЫНЫН ИКИНЧИ С□РКИСИ

□л Ојунлары Идман Сарајында “Өзүмүз өзүмүзә көмәк едәк” девизи алтында “ICAP - Азәрбајчан”ын тәшкил етдији јерли гејри-һөкумәт тәшкилатларынын (ГһТ) 2-чи үмумреспублика сәркиси кечирилмишдир.

Бу илки сәркидә өлкәнин сәһијјә вә һуманитар јардым, ушаг вә кәнчләрин проблемләри, әтраф мүһитин мүһафизәси, инсан һүгуглары вә мүнагишәләрин һәлли вә дикәр проблемләрлә мәшғул олан 400-ә јахын ГһТ-дән тәхминән дохсанынын иши илә таныш олмаг имканы јарадылмышды. Ону да хатырладаг ки, тәдбирин кечирилмәсинә “USAID”, Алманија вә Норвечин өлкәмиздәки сәфирликләри, Азәрбајчан Бејнәлхалг □мәлијјат Ширкәти (АБ□Ш), “Statoul” вә “Shell” ширкәтләри спонсорлуг едибләр.

ШӘКИЛ - СОРҒУ

Азәрбајчан фелдшерлик мәктәбинин илк бурахылышы. (1939-чу ил).

АЛЛАҺ РӘҺМӘТ ЕЛӘСИН!

“Самур” гәзетинин коллективи Рафиг Нифтәлијевә анасы
КҮЛНАЗЫН
вәфаты мүнасибәтилә дәрин һүзнлә башсағлығы верир.

Јалама кәнд орта мәктәбинин коллективи Рафиг Нифтәлијевә анасы
КҮЛНАЗЫН
вәфаты мүнасибәтилә дәрин һүзнлә башсағлығы верир.

“Самур” гәзетинин коллективи Ариф Хыдырова оғлу
АС□ФИН
фачиәли өлүмү мүнасибәтилә дәрин һүзнлә башсағлығы верир.

“Самур” гәзетинин коллективи Ләзки Бәһлула
ОҒЛУНУН
вахтсыз өлүмү мүнасибәтилә дәрин һүзнлә башсағлығы верир.

Бәһрам Залов вә Вагиф Мүшкүрви
РУСЛАН ШЫХЗАДАЈЕВИН
өлүмү мүнасибәтилә әзизләринә дәрин һүзнлә башсағлығы верирләр.

Гәзетимизин нөвбәти сајы 2001-чи илин ијунун 14-дә чыхачагдыр.

“САМУР”
Главный редактор Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции: 370146, Баку, Метбуат проспекти, 529-й квартал ком № 101. Телефон: 32-92-17 Факс 32-92-17

Расчетный счет 152233070000 1-й Ясамальский филиал ОУАБ г.Баку код 200037 ВОИН 130024708

Газета зарегистрирована в Министерстве Печати и Информации Азербайджанской Республики. Рег. № 78

й

Тираж: 2000

Индекс: 0258